

CONFIGURACIÓ DEL CONCEPTE D'«ILLA» EN LA RONDALLÍSTICA I EN EL CANÇONER POPULAR

A la meva mare

INTRODUCCIÓ, O DE L'ESTELA DE LES ILLES EN SOLCAR EL TEMPS

Postilles a aquesta comunicació: que per persistents circumstàncies personals no s'ha pogut encarar tot el corpus informatiu que es tenia planejat; que, substituint el que volia ésser exhaustiu pel que voldria ésser significatiu, cal entendre que les referències que es fan a rondalles i cançons només poden valer com a exemples sobre els quals podrien classificar-se les tradicions que oients i lectors tinguin presents; i, finalment, que els exemples escollits remetent als tres nivells semanticoculturals pels quals crec que passa la noció d'*illa* i que resumeixo ara de la següent manera:¹ L'*illa* progressa d'ésser un espai ignot de connotacions màgiques estranyes a l'home —variant del cercle amb un eix, seu del sagrat o del desconegut— a convertir-se en un punt corogràficament assumit per l'home —adquisició fruit de l'esperit de conquesta. Aquesta progressió, no obstant això, no elimina del seu repertori de trets configuradors els d'ordre antropològic —la màgia implícita de l'aïllament o l'atracció per l'eix o ara i tot aquells elements que la fan *templum*, espai autònom—, fins i tot per part de tradicions i textos que documenten aquella adquisició. Si tanmateix

1. He desenvolupat aquestes qüestions intentant un perfil teòric de l'assumpte i documentant-lo amb textos literaris medievals catalans —al·legòrics, cronístics i novel·lístics— a «Configuració del concepte d'"illa" en la literatura catalana medieval: periple semàntico-cultural per les illes de la Mediterrània» (XXI C.J.L.F.R., Palermo, 1995), *Atti* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998), vol. IV, pàgs. 519-537.

en aquestes provatures del més empíric pesen les connotacions màgiques, no pot sorprendre, doncs, la sort de l'*illa* com a formulació literària —imatge d'un estat d'ànim i d'un sentiment, o espai narratiu—, mantenint mil i una d'aquelles connotacions, amb incidència cada vegada més simbòlica. És així com, amb la contemplació de l'*illa*, podem progressar d'una semàntica pròpia d'estadis primitius —carregada de significacions d'ordre antropològic i per a aclariment de les quals és útil la mitocrítica— a una semàntica evolucionada —que potser fa ús funcional d'aquells elements transformats en símbols en favor dels quals actua la teoria literària—, i s'explica d'altra banda la superposició de les diferents perspectives de comprensió del concepte tractat, sense necessitat de sotmetre's amb rigorositat a una progressió d'estricta cronologia, si més no a una altra de perfil i aprofitament cultural. En aquest sentit penso que la tradició oral, per la seva naturalesa, és camp utilitzable al respecte. Per això, em permeto fer una incursió en un terreny que tan sols excepcionalment he trepitjat, i l'he duta a terme treballant, en primer lloc, sobre aplecs generals i peninsulars dels territoris de llengua catalana i, en segon lloc, amb els que remetien més concretament als nostres indrets illencs. A un i altre lloc de contemplació al·ludeixen el *ponent* i *llevant* dels quals passo a parlar. En cadascun dels apartats tracto successivament sobre els nivells antropològic, empíric i literari de significació de l'*illa*.

1. ILLES DES DE PONENT

J. Amades² remarca: «... la poca freqüència amb què hi figura el mar, àdhuc en les rondalles dels pobles mariners, que sempre en tenen més que els pobles terrassans, però mai amb l'abundor que sembla hauria de sortir, atesa la gran impressió que el mar havia de produir en la fantasia i imaginació dels primers homes»; això pel que fa a la presència del mar com a espai narratiu al costat d'altres de

2. Joan AMADES, «Pròleg» en: *Folklore de Catalunya. Rondallística* (Barcelona: Ed. Selecta, 1982), pàgs. 99-100.

presència més sistemàtica com a coves, muntanyes i boscos —potser caldria afegir-ne d'altres prou constants com el jardí i la casa del rei, palau o castell o, tal vegada, aquests s'entenen com a focalitzacions concèntriques: *un* determinat arbre en *el* bosc o *una* determinada roca en *la* muntanya—. Malgrat aquesta presència reduïda, el mar és també en el nostre folklore referent mític, espai narratiu i motiu d'imatges fantàstiques o poètiques, podríem dir, i quotidianes, realitat marítima en la nostra tradició oral que desplaça a una nota a títol de breu aproximació.³ Paral·lelament a la puntualització d'eixos

3. Entre el material aplegat per M. Milà i Fontanals ja ens trobem amb exemples que ens situen o vora o dins la mar (RC, pàgs. 81, 87, 99, 140), i travessar el mar pot ésser fins i tot plasmació ideal d'un desig (RC, pàg. 199). També hi trobem comparacions simbòliques entre els sentiments i la mar (RC, pàg. 215). Doncs, amb aquesta referència a manera de pauta i atenint-nos fonamentalment als aplescs de J. Amades, tenim rondalles i cançons que passen «vora la mar», «vora mar», «a la voreta de la mar» o «vora de marina» (R, 27, pàgs. 9, 100; C, 87, pàg. 19, 1181, pàg. 297, 1507, pàg. 310, 1654, pàg. 321, 3246, pàg. 728, 3339, pàg. 749). I tenim aquelles en què la mar i els viatges que la creuen són l'espai de l'acció (R, 12, 123, 173, 193; C, 2298, pàg. 412, 2306, pàgs. 416-417). Això justifica l'entrada de veus i expressions com «embarcar», «fer vela», «travessar el mar», «trecar per la mar», «passar damunt el mar» o «anar pel mar» (R, 22, pàgs. 78-79, 70, pàg. 247, 87, pàg. 304, 134, pàg. 448; C, 2995, pàg. 569); i fa possible que la mar sigui punt de mira des de la costa, així per exemple, Barcelona des de «dins del mar» (C, 3124, pàg. 670, 3253, pàg. 735); i permet parlar dels camins de la mar com a distància (C, 2149, pàg. 354) i contemplar la seva superfície mitjançant una imatge en parlar de «la cara de la mar» (C, 1232, pàg. 291).

Per la via de les imatges potser comença la reinterpretació fantàstica i mítica de la mar. Aquest magma que pot estar travessat de vora a vora per un pont d'argent (R, 44, pàg. 156) —desig d'una o d'altra manera moltes vegades rememorat (CPM, IV, 42 i 43, pàg. 84), de vegades un camí d'aigua (CPM, III, 54, pàg. 164)— pot ésser ruta cap a llocs fantasiosos (R, 87, 173). També pot esdevenir element d'atracció o de veneració i de realització mítica per si mateix. Pel que fa al primer, el mar pot ésser invocat com a origen d'un bé, els peixos, en fórmules rituals (R, 235, pàgs. 750, 751; també en AR, pàgs. 54-56), o esmentat com a força purificadora, malgrat que sigui casolanament (C, 3100, pàg. 652). Pel que fa al segon, es pot voler raonar míticament perquè el mar és salat (R, 57). Pot configurar-se també en l'espai dins del qual viu, en el seu «palau encantat», «el rei dels peixos» (R, 82, pàg. 291); es pot acudir a «l'hostal de la mar» on la mar es personalitza i diu que, amb tantes terres com mulla, no coneix el castell que el personatge cerca (R, 140, pàgs. 470-471); o pot ésser el resultat de la metamorfosi de tres roses en «un mar de neu», «una mar d'aigua» i «una mar de foc» (R, 172, pàgs. 574-575; veure així mateix els tres mars, aquí tres vetes —blava, vermella, blanca—, per a significar la mudança de les coses en ARMJR, XIV, pàgs. 140-146). Aquest tipus de coordenades justifica que els arguments puguin tractar com a versemblant el que podria parèixer una invenció poètica; és el cas d'una princesa que, després de demanar al rei «un vestit de raig de sol» i un altre «... de lluna i estels», pensarà en un tercer

concèntrics en els espais d'acció més comuns abans esmentats, amb el mar també es practiquen certes focalitzacions. Encara que, a causa d'aquella minvada presència, resulta conseqüent la relativa poca freqüència de referències a punts interns del magma aquífer; si més no perquè es fa difícil demarcar-hi un punt concret. A pesar de tot, es pot parlar de certes aigües, més específicament d'espais paral·lels, com la balena i la nau immobilitzada en alta mar,⁴ o de l'illa, el que sembla, en aquest sentit, la pràctica més adient i més versemblant. Cal reconèixer, no obstant això, que on hi ha, diguem-ne, *menys mars* que muntanyes o boscos hi haurà *menys illes* en comparació amb castells, arbres o roques d'espais més mencionats. La reducció quantitativa, però, no impedeix que trobem exemples d'illes que certifiquin els tres nivells semanticoculturals establerts.

«... de mar i peixos» que una filadora filarà vora mar i «mentre filava, tota la mar i tots els peixos es posaven dins el fil...» (R, 133, pàg. 445; aquesta fantasia la trobem també en rondalles alguereses i balears: RA, pàgs. 58-64; ARMJR, I, 61-79, IV, pàgs. 125-139, XVII, pàgs. 51-75).

El que pugui haver-hi de versemblant i poètic en tals situacions argumentals es projecta sobre certes expressions quotidianes, de vegades ben plàstiques —així un llit ensopat sembla «... fet una mar» (R, 124, pàg. 415), i els ulls de Sant Pere de plorar «pareixien una mar» (C, 433, pàg. 123)—, en ocasions ben significatives —el rei que «havia promès el mar i les seves aigües...» a canvi d'un servei (R, 194, pàg. 661)—. Certament la mar ofereix totes les possibilitats expressives per a qui, des de la seva comprensió, vol aprofitar-les: «Si la mar tornava tinta / i els peixos escrivans, / escriuria una carteta / per als pobres navegants» (C, 1572, pàg. 315).

4. Trobem la presència de la balena en no poques rondalles (per ex. R, 12, pàg. 50, 117, pàg. 390, 169, pàg. 567, 193, pàg. 659), malgrat que cal reconèixer que no es dona en els casos localitzats allò que en altres tradicions permet plantejar la connexió entre illa i balena. Són més aviat balenes que col·laboren amb herois i heroïnes, com a salvadores i mitjans de transport, com ja veurem en algunes rondalles balears esmentades en 2.1.

Per la seva banda, i tal vegada com a essencialització del concepte *illa*, es pot imaginar la barca aturada al mig del mar per l'oblit d'un dels viatgers en complir una promesa (R, 22, pàgs. 78-79; ARMJR, XVI, pàgs. 96-122, XVIII, pàgs. 33-32, XXII, pàgs. 104-116; RDM, pàgs. 118-119). Una misticació més complicada es troba en «L'entremaliat que fa sort» (RP, IV, pàgs. 65-70), on el personatge central fa que uns gegants «... entremen el palau dins la nau» i l'hi torna a la reina que havia posat entre d'altres aquesta condició per casar-se amb el rei. I potser més nau que illa, o senzillament representació de l'aïllament mitjançant una cel·la marina, és «la caixa de vidre» llençada al mar on un patró tanca la seva dona perquè pensa que l'ha traït (R, 387, pàg. 967), que també existeix en versió mallorquina (ARMJR, X, pàgs. 110-145, XI, pàgs. 120-131).

1.1. *Illes amb encanteris, captives i menges delicades*

És el nivell de significació més present —l'illa com a cercle catàrtic d'arribada amb un punt central màgic o sagrat—, el que es correspon amb el fet que apareguin més illes —si fem extensiva l'ordenació establerta per J. Amades per a les rondalles— a les *tradicions fantàstiques* que a les *tradicions humanes*. Sil·logisme que es pot completar amb el següent: si s'accepta, d'acord amb J. Amades,⁵ que l'element meravellós es troba «tan estès i freqüent en la rondalla com escàs en la cançó», se'n derivarà que la major part de les illes albira- des —meravelloses per afegiment— es localitzaran a les rondalles, es- sent, afegim per la nostra part, les que s'instal·len a les aigües de les cançons, majoritàriament abstraccions d'idees o situacions, encaua- des en aquests indrets que, per aïllats, semblen preservadors. Comp- tant amb el significat de *penyes, roques i pedres per illot*, tot i que en alguns exemples facin pensar en penya-segats, em refereixo a casos com ara: «En Toni meu és dimoni / dimoni per navegar. / En dóna tantes panxades / dalt ses penyes de la mâ» (C, 3671, pàg. 824), «En- mig de la mâ hei ha / una roca ben pintada; cada mariner que hi va / hei pinta s'enimorada» (C, 4258, pàg. 861; variants en CPM, III, 58, pàg. 164 i en CM, I, 413, pàg. 112, 414, pàg. 112), «Al mig de la mâ hi ha / una pedra molt redona, / i s'hi asseuen es curros / que vénen de Barcelona» (C, 4762, pàg. 893; variant en CPM, III, 57, pàg. 164). Si es tenen en compte, sobretot, les rondalles meravelloses es pot veure com l'aïllament suposa per si mateix una possibilitat de segrest del sobrenatural amenaçant —a «La Murmureta» (RM, pàgs. 38-53), per mitjà d'una fórmula màgica, el gegant perseguidor és reduït per successius cercles d'aigua i terra, rius i muntanyes i, finalment, per mar; un cas semblant trobem en la fuga dels personatges d'una altra rondalla que pensen en utilitzar «... aquesta ampolleta, aboquem a ter- ra el que hi ha a dins i aleshores s'obrirà una mar tan àmplia, que el gegant ja no la podrà passar...» (RP, I, pàg. 53)—, o del que es cobe-

5. JOAN AMADES, *Folklore de Catalunya. Cançoner* (Barcelona: Ed. Selecta, 1982), pàg. 550.

ja. Aquest darrer cas és el que conta una rondalla en què un rei i el seu company de joc, per a resoldre els seus deutes, «rema que remaràs», «... van arribar a una gran roca que havia enmig de la mar i al cim més alt de la qual hi havia un castell», al qual accediran mitjançant les paraules rituals del jugador i d'on aquest sortirà, un cop pronunciades unes altres frases, deixant el rei; aquest, per escapar, forcejarà una porta rere la qual hi ha un pou que el condueix, travessant una altra porta, allà on viu un gegant (R, 18, pàgs. 67-68). L'estructura de llocs concèntrics preservadors del més sorprenent segueix, a mesura que avança l'argument, fins que tot es fon, també «... la roca, i el pobre rei es va haver de posar a nedar i, neda que neda, fins que després de molt nedar i ben cansat va arribar a terra mullat com un xop» (R, 18, pàg. 70). Similar a aquesta illa cercada pel rei ludòpata n'és una altra «... gran roca de dintre el mar tota voltada d'aigua, amb una sola casa molt gran al mig on vivia un bruixot» (R, 126, pàg. 420), on arriben i d'on surten volant una princesa i el fadrí que la persegueix. I així mateix la illota o illa a on una «serpassa» porta nedant a Marieta «al mig [de la qual] s'hi aixecava un castell» i on serà rebuda com una reina; s'hi efectuarà la cura de mals de la noia i el rescat pel rei qui, en veure «... aquella illa que mai no havia vist», s'embarca cap enllà i troba Marieta, que «... estava prenent el sol dalt del terrat del castell» (R, 191, pàg. 649), reafirmant així l'estructura de llocs concèntrics.

Peripècia anàloga és la d'«El gegant del romaní»: un pare, per exigència del gegant amb el qual s'ha topat, li lliura el seu fill, l'Adolfet, qui se n'hi va de bona gana. Plegats faran un llarg viatge soterrani fins a una platja. D'aquí a una cala i «... feren via endins durant la nit i el dia» (RV, I, pàg. 220) amb una barca de remes que ningú remava, fins que «... atracaren en una pelada illa solitària, enmig de la qual i damunt una ampla elevació que per darrera donava també a un entrant de mar, hi havia un gran castell rodejat d'una espessa arbrada» (RV, I, pàg. 221). Desembarcament, camí, pujol, bosc, fossat, pont llevadís i porta els condueixen a l'interior entre torres i muralles, i pel pati d'armes, escales, corredors, passadissos i habitacions, al menjador disposat per als nouvinguts. Més detinguda no pot ser la via a l'eix neuràlgic per la coneguda estructura dels cercles concèntrics. Des d'aquí es desenvolupa l'argument, en aquella «... illa [que]

era estreta i estaven rodats de mar per totes bandes» (RV, I, pàg. 223). Adolfet, fent i refent aquell camí dues vegades i per mitjans màgics, tornarà a l'illa amb els remeis i sortilegis amb què comença el procés de destrucció del gegant i l'alliberament d'una noia per ell segrestada. Cal destacar que, mort el gegant, el castell es transforma en alegre poble i dóna pas a una «illa encantadora» (RV, I, pàg. 245). Ben al contrari a l'illa innominada, la geografia dels personatges és detalladament alacantina, però tocada de signes màgics com el romani d'on surt el gegant o la serp grossa d'on procedeixen les eines per acabar amb ell (RV, I, pàgs. 215, 234-235).

Aquest és també l'esquema i la simbologia preeminentes —l'illa com a caixa xinesa amb un misteri o un premi finals— que, per exemple, es veuen desenvolupats a «Rosa de meravella»: en el seu camí de proves, l'heroi troba un «ocellet de plomes daurades» que es deixa agafar i marxen «... bosc enllà fins que se li presenta la mar a la vista» (RP, I, pàg. 51); li pregunta com trobar la rosa de meravella, l'ocell li respon que tiri a la mar una pedra, la qual esdevé una barca i «Quan foren dins, una força invisible fa moure la barca amb tanta velocitat, que encara no feia una hora que caminaven, se'ls presenta a la vista una illa tota plena de verdor enmig de la qual s'aixecava un castell» (RP, I, pàg. 52), des d'on l'ocell li porta la rosa. Descantat l'ocell en patge de la reina, refan el camí per oferir la flor a aquesta qui, en olorar-la, torna a la vida. S'ha de dir en aquest cas que l'illa ha estat anunciada abans d'aquest període quan es menciona «un castell dins del mar» i que per aquest motiu l'heroi «es posa a caminar en direcció al mar» (RP, I, pàgs. 49, 50). L'illa és, doncs, arca de pelegrinatge i adoració.

Pot ser, també, llar de «menges delicades» (RV, II, pàg. 418) com les que sent l'impuls primaveral de cercar el corb d'una altra rondalla. Això li fa, des de les serres alacantines, «... enfilars cap a les Illes Balears que són allà passades les serres i un bon braç de mar, cap a llevant» (RV, II, pàg. 418), deixant sota els núvols topònims i onades i fins arribar a «... comprar un bocí de formatge per obsequiar la corba i els corbatons» i «... rebre un bocí del més bo, d'aquest groc i mantegós que tan bé saben fer a les Illes» (RV, II, pàg. 419). L'únic que aquí canvia és la realitat geogràfica creuada i visitada. Fins i tot,

la concreció gastronòmica del tresor buscat pot esdevenir variació irònica d'elements més seriosos. Tot, però, resta filtrat per la natura del viatger. I una altra cosa és el desenllaç del relat: el corb retornat perdrà el seu selecte bocí en ésser interrogat malèvolament per la rabosa i obre la boca per a respondre el nom de l'illa visitada, Mallorca. Curtesa en què la rabosa no cau quan porta un tros de carn i, en ésser al seu torn preguntada d'on ve, «... serrà les dents estretament» abans de dir «—De Sardenya!» (RV, II, pàg. 420). Segons se'ns informa la presència o no de les *o* obertes del migjorn valencià en la pronúncia dels topònims esmentats varia el destí del mos portat per corb o rabosa. Res, ni topònims ni tret dialectal, modifiquen l'estructura significativa de la falla.

De vegades, la referència a l'eix cap al qual avancen els personatges substitueix la referència a l'illa on es troba, així en parlar del «... castell del mig del mar» on s'arriba nedant (R, 109, pàgs. 368, 369), posem per cas. En ocasions, el punt central o eix esmentat, i això pot ésser signe de cristianització de l'antiga estructura, ha estat substituït per un edifici eclesiàstic: «... va sortir cap a l'illa on hi havia aquell convent en què estava tancada la mestressa» (R, 193, pàg. 660); «les onades la van portar en una illa on hi havia un gran convent, i ella se n'hi va anar i es va fer monja i va viure-hi molt de temps...» (R, 361, pàg. 905), llegim en una altra rondalla.

Aquesta retòrica establerta, quasi fixada, fa jugar el subconscient gràcies a una identificació automàtica i per la qual el que ha estat esmentat com a terra cau d'un ésser màgic s'infereix tot seguit com a illa. És el cas d'«Els quatre germans que se surten de tot» (AR, pàgs. 57-70), els quals van per mar i tornen d'una terra —divisada des d'una muntanya, se'ns explica— on hi ha un dragó. Aquests elements mínims fan que, sense esmentar-la, per associació, es pensí en una illa com a destí del viatge. Per fer aquesta lectura cal tenir present la utilització de tòpics i l'economia d'elements de les formulacions orals, ràpidament desenvolupats pel receptor acostumat a tals missatges. Certament, però, aquesta mateixa naturalesa crea no poques incerteses en allò que expressen les tradicions orals. Si es torna sobre l'illa com a mitjà d'aïllament, i ara no de l'amenaçant sinó del que es vol defensar, en «El cavaller de Màlaga», textualitzat per M. Milà i Fon-

tanals, veiem com el pare allunya la seva filla de l'estimat tancant-la en una torre «a una muntanya del mar —allí a l'altra part de l'aigua» (RC, pàg. 101), vers ubicador d'aquell edifici que tant serveix per a parlar-nos d'una illa com, senzillament, d'una altra vora costera.

Apuntar finalment que si, com es veurà més endavant, la veu *illa* esdevé de vegades sinònim del genèric *terra*, certes *terres* amb connotacions màgiques o espirituals que se citen en algunes rondalles podrien localitzar-se en espais illencs, cosa prou comuna en moltes tradicions. Costa, per exemple, no imaginar com a illa l'indret o «terra» on recala el naufrag d'«En Jan Cinc Sous» (R, 197, pàg. 673). També sembla illenca la platja a la qual s'arriba en una altra rondalla, després de travessar tres mars, i que no és altre lloc que «la glòria del cel» (R, 209, pàg. 699). En ambdós casos, pel seu argument, es tracta de rondalles meravelloses que, no obstant això, aprofiten denominacions lèxiques comunes. Si així fos, terres i paratges llunyans on arriben els personatges rondallers podrien situar-se en illes; la qual cosa seria possible amb els fantàsticament versemblants i força repetits Gandòfia, Xauxa o la mateixa Eternitat, d'acord amb la correlació usual en altres tradicions. Un darrer recolzament a favor d'aquesta idea: en la rondalla valenciana «El llenyater de Fortaleny», l'ascensió cap a la Glòria de Pauet es fa cap a un espai aïllat entre boires i núvols «... cap a llevant», lloc divisat des del «... capdamunt d'una serra gelada» (RV, I, pàg. 52). Tot sembla en benefici de la representació del seu destí amb la iconografia d'una illa aèria. O d'Eivissa valencianament albirada.

1.2. *Illes segons viatgers, pescadors i naufrags*

El viatge, no com a traspàs entre realitat i irrealitat sinó com a experiència empírica, proporciona uns coneixements positivistes que la tradició oral també acull. Ara bé, és significatiu que fins i tot als elements físics que certifiquen aquests coneixements se'ls dóna orígens que remeten al nivell anterior. Així, quan se'ns conta que uns gegants llençaren unes pedres «... amb tota sa ràbia, però no arribaren fins als fugitius, i van quedar clavades enmig del mar i encara hi diu que hi són» (R, 44, pàg.156), se'ns està parlant d'uns esculls, accident marí-

tim conegut pels viatgers —malgrat se'ls atorgui un origen sobrenatural—, tant com ho pot ser la roca vora mar utilitzada en una rondalla, primer com a lloc de defensa nocturna, després com a lloc d'abandó d'un personatge (R, 101, pàg. 349); o, així mateix, el penyal del qual informa un relat alacantí en contar com el seu personatge «... es passà el matí pescant a frec del cap de Sant Martí, quasi a tocar de l'illeta del Portitxol ...» (RV, I, pàg. 58), o els «... grans penyals que s'endinsaven pintorescament dins la mar» (RV, II, pàg. 233), com a signes del paisatge marítim que recorre l'heroi d'una altra rondalla.

Malgrat el possible creuament entre fantasia i pragmatisme, aquest empirisme és el que fa que, per exemple, els promontoris marítims s'identifiquin com a única taula de salvació dels naufragis. Vegi's, si no, l'aprofitament narratiu que se'n fa a la rondalla «Marieta i Josepet»: l'heroi llençat al mar, «... nedant nedant, va arribar a un illot» on un vell l'acull, li seca la roba i li dona menjar fins que «Després de dormir passa un vaixell prop l'illot, li fan senyal, disminueix la marxa i ells hi puguen. Quan els deixa a terra ...», continuarà la narració (RP, III, pàg. 63). Cal dir, no obstant això, que aquesta constatació no és massa coneguda, ni tan sols en cicles passats a la mar i amb naufragis (per ex. C, 2307-2314, pàgs. 417-422). En qualsevol cas, amb origen llegendari o amb constatació geogràfica, l'experiència diferencia el que són aquestes formacions i altres més extenses del que són llocs de terra ferma, esmentant-les indistintament com a *roques*, *illots* o *illes* o, simplement, com a *terra*. De fet, en «Nostramo Joan», «terra» i «illa» figuren com a sinònims amb ben poca distància de línies (R, 193, pàg. 660).

Aquesta anivellament, fruit de la conquesta i preservació de l'espai abans ignot, ens situa en un a posteriori pel que fa a l'illa com a punt de referència. És a dir, l'illa ja no funciona només com a eix aglutinant sinó com a referent des del qual se'ns expliquen o se'ns fan coneixedores certes coses. Per dir-ho d'aquesta manera, l'illa, sense deixar d'ésser condensació significativa, ha entrat en l'enciclopèdia de l'explicatiu quotidià. Per donar alguns casos que ho confirmen i sengles exemples entre els molts possibles, pensí's en:

- Una illa com a ubicació de llocs i d'accidents geogràfics (C, 186, pàg. 35, 3527, pàg. 814, 4511, pàg. 877).

- Una illa com a origen d'un personatge o de qualsevol cosa, com ara una cançó (R, 532, pàgs. 1136-1137; C, 400, pàg. 97, 2172, pàg. 355, 4070, pàg. 849).
- Una illa com a referent de destí o de partida, o una o dues illes com a referents de situació marítima (C, 1828, pàg. 333, 3561, pàg. 816, 4448 i 4449, pàg. 873, 4556, pàg. 880).
- Una illa com a lloc d'instal·lació d'un ésser enyorat o com a lloc des del qual es mira (C, 4065, pàg. 849, 4794, pàg. 895).

Cal apreciar que, en els exemples que sustenten aquest llistat de possibilitats, les illes esmentades per conegudes són illes de la geografia historicocultural catalana. Tant les que formen part de l'àmbit propi —Mallorca, Menorca, Eivissa, Dragonera, Cabrera, Sardenya— com aquelles per on ha passat la presència catalana —Malta—. Sincrònicament o diacrònicament, la tradició popular adopta així un empirisme de base per a la creació. Empirisme i creació conjugats, per exemple, en la rondalla «Don Joan de la Panarra», on es visita un «Regne de les Girones» que en estar format per «les Valències», «les Illes», «la costa de migjorn» i «... pels pobles de la serra» (RV, II, pàg. 331), és suggeridor del conjunt de terres catalanes.

1.3. *Una illa per a Robinson*

L'assimilació literària del que era conegut i del que mantenia no pocs sentits transcendents, anivellant les dues formes de comprensió i portada per un impuls propi, descobrirà en l'*illa* possibilitats conceptuals per crear imatges i elements adients per a bastir escenaris al servei de l'acció. Pel que fa al primer, s'arriba a la identificació lírica entre illa i persona com a símbol de la solitud humana i de la propietat dels sentiments: «Una penya combatuda, / ja no l'espanta maror; / a mi no em fa mal s'amor / perquè mai te n'he tenguda» (C, 2146, pàg. 354), «Enmig de la mà n'estic / i una ona a cada costat; / jo no sé que pagaria / per veure s'enamorat» (C, 3699, pàg. 826), «Enmig de la mà n'estic / i a cada costat una ona. / Francisca, la bona nit; / en Toni és qui te la dóna» (C, 3881, pàg. 837), «Al mig de la mà em tro-

bava / sense consol de ningú / i esperava de tu / noves i ningú me'n dava» (C, 4761, pàg. 893). Tan sols vull afegir al respecte que diferencio aquestes imatges de les que destriava al punt 1.1. perquè considero que, en pesar en aquelles l'element espacial, s'està recordant la visió antropològica de la geografia illenca: l'illa com a ara o com a cau dels secrets. Les imatges referides en aquest punt 1.3. són, per dir-ho així, més pures.

Com a espai literari l'illa serà literària si la seva composició es justifica —més que per la transcendència de la seva disposició interna o que pel reconeixement geogràfic— per estar al servei de l'argument, de la ficció. Segons això ho podrien ser, àdhuc, les illes seu del fantàstic, però el marcat contingut antropològic es pot dir que condiciona la seva literarietat. Semblava també ésser-ho «l'illa d'or» (R, 59, pàg. 207) d'una rondalla en veure que estava literalment en sec i se l'hauria d'entendre com a mistificació, a manera d'*insula* cervantina. Crec, però, que ens hauríem d'acollir a la segona entrada que donen els diccionaris al mot *illa* i acceptar que *illa* aquí equival a conjunt d'edificis contigus, i d'or per tractar-se del palau on arriba el personatge de la rondalla.

Més estrictament literàries em semblen les illes presents en relats de naufrags. A més de documentar una identificació empírica, seria el cas de l'apareguda a l'abans citada rondalla «Marieta i Josepet», malgrat haver de reconèixer que la seva literarietat es redueix a una topificació molt de repertori —illa com a lloc sec, nutritiu i de salvament— que la fa molt funcional, simple baula raonadora del discurs narratiu. Diferent em sembla, en canvi, l'abast de la platja d'arribada d'«En Jan Cinc Sous» si, d'acord amb el que queda dit al punt 1.1, la situem en una illa. Si se'm permet aquesta llicència, crec que aquí tenim una illa ben literària, creada des de dins de la situació argumental. On coneixem l'esmentada arribada a la riba deserta, acabem per descobrir un *robinson* que resol les seves necessitats —vivenda i mitjà per a pescar—, amb poques i efectives paraules: «... molt aviat, es trobà damunt de la sorra de la platja ben sa i ben bo i sense que li hagués passat res. Quan va estar refet de la mullena i de l'espant, va cercar per ací i per allà i no va veure ningú. Com millor va poder, es féu una barraca i es va enginyar a pescar per poder viure. Va estar-ne

molts mesos sol i vern sense veure persona nada, fins que una nit...» (R, 197, pàg. 673). Reconec estar tan engrescat amb aquest paisatge i situació illencs que silenci aprofitar la seva citació per referir-me al nivell de literaturització culta que pot haver-hi en la textualització de certes rondalles.

2. ILLES AL LLEVANT

Fins aquí he remès a aplecs generals i peninsulars. Abans de treballar amb els monogràficament illencs, potser calgui apuntar que moltes de les tradicions abans mencionades tenen versions insulars i que, certament, alguns dels exemples ja citats o transcrits en l'apartat anterior són d'origen balear. Encara que es podrien haver desplaçat al present apartat, he preferit deixar-los allà per respecte a la font que així, a més, ens documenta el que hi ha de constant a tot el folklore català; i per comprovar, tot emprant ara aplecs de contingut només illenc, si es destaca, malgrat això, algun tret propi quan es tracta d'illes des de les illes.

2.1. *Illes a s'entrellum*

L'illa, enigmàtica seu de la fortuna —«Enmig de la mar hi ha / la roca de la fortuna / Portuguès, no va de lluna; / a les fosques vol estar» (CPM, III, 56, pàg.164)— i sempre lloc per a la sorpresa —«Enmig de la mar veig fum / que se'n puja a poc a poc. / ¿Deu esser faró de foc / o sa flamada d'un llum?» (CPM, III, 59, pàg.164)—, implica una retòrica per a explicar l'accés i possessió que podem veure, per exemple, en l'esquema narratiu similar de les quatre següents rondalles: «Ses figures i es fii petit» ens situa per triplicat en el viatge mític cap al desconegut quan, perseguint un peix, En Bernat va «... neda que neda i per endins i per endins» fins que «... ja no destría terra» (ARMJR, XXIII, pàg. 77); en l'accés a les ribes illenques d'allò que primer es «... destría a s'entrellum com una taca blavosa» i que després «... es va veure que era terra i eren ses Costes del mig de Mar»

(ARMJR, XXIII, pàg. 77); i en la recerca del centre i l'eix de l'illa amb el seu cavall, en el «casal o castell», fins a colombrar-lo en la penya més alta de l'indret (ARMJR, XXIII, pàg. 77), on troba la recompensa —la «Princesa de ses costes des mig de Mar» (ARMJR, XXIII, pàg. 80)—, per a refer després plegats el camí. És, doncs, aquesta rondalla mostra d'esquema narratiu que destaca el sentit de l'illa com a continent màgic.

En «Na Filet d'Or», versió balear d'una tradició abans esmentada, Catalineta cuidarà d'una serp fins que l'animal planteja que «noltros, serps de Mallorca, an es set anys mos hem d'embarcar» (ARMJR, XVIII, pàg. 20), i li promet futur ajut; quan l'heroïna tindrà problemes, vora la mar una serp «... n'aplega Na Catalineta, i per endins! I la se'n du a un illot que veien dins la mar, devers mitja hora endins», on «... hi va haver un grandiós casal amb set criades i criats tots per servir Na Catalineta...» (ARMJR, XVIII, pàg. 28), camí i mitjà de navegació utilitzat per un altre personatge que porta ells ulls que li havien arrencat, «... per endins i per endins fins en aquell mateix illot» (ARMJR, XVIII, pàg. 29). Salvada i atesa Catalineta en l'eix del viatge, el rei que des de Mallorca la veié «... que mirava la mar d'una miranda d'es casal de l'illot...», hi anirà «... cada dia amb sa barca a s'illot per contemplar aquella fadrineta» (ARMJR, XVIII, pàg. 31), fins a cercar-la per fer-la la seva esposa i punir els qui li havien causat la desgràcia. Per a significar l'illa com a espai de salvaguarda i cau del reverenciat, es repeteix, doncs, l'esquema del viatge amb mitjà màgic i l'arribada al paratge illenc, disposat amb cercles concèntrics, a l'eix del qual se situa el que es preserva i un altre hi cerca.

En «La Flor Romanial» el fill del rei, volant amb una àliga, malda per aconseguir la flor curativa que es troba al cim del munt d'un illot, rodejat no sols d'aigua sinó també de diferents cercles de llum, com es pot escoltar en alguna altra rondalla: «Eren a sa vorera de mar, i endins, a s'entrellum, veien un grandiós penyal de s'alçada de quatre o cinc campanars, en forma de bec, tot esvorellat, boirós blavenc. Pareixia s'obre mestre d'una nau disforja afonada» (ARMJR, II, pàg. 94).

En «Es castell d'iràs i no tornaràs», malgrat que no aparegui el

mot *illa*, trobem idèntic esquema de viatge, fins a arribar l'heroi, volant quinze dies sobre una altra àliga, a «ses penyes» amb «unes case-tes blanques» (ARMJR, VII, pàg. 60) on comença el seu pelegrinatge fins al castell i des d'on retornarà volant amb un cavall i bona companyia. L'illa innominada com a cercle aglutinant d'un viatge fantàstic és, doncs, motiu constant. Com a cercle preservador cap al qual s'avança, amagatall secret o temple de la memòria, el trobem en dues rondalles menorquines amb la particularitat geogràfica de l'aïllament dels seus promontoris. En «Es bibiloti» una bruixa es fa amb un d'aquests éssers màgics perquè li disposi «... un castell enmig del riu» (RDMC, II, pàg. 58) on passar desapercibuda. I en «Sa jove de penya marbre» la noia transformada en figura és conservada per son pare «Dins una marina espessa que hi havia molt enfora...» (RDMC, II, pàg. 101), en un castell, fins ésser reviscuda. Ambdós casos, l'illa fluvial i el penyal de la marina, compleixen aquells serveis envoltats sempre d'elements defensius. Com a cau defensiu, a més ara en els seus soterranis, funciona també en «En Juanet i es cavallet conseier» on l'heroi és salvat per una balena i amagat «... baix d'uns penyalars esglaiadors, com nou o deu campanars un damunt s'altre d'alts, dins un coval com tres o quatre vegades la Seu» (ARMJR, XIX, pàg. 78), i on, per millor defensar-lo, li proposa «... que jo t'engolesca, i me'n baja an es fons de la mar, però ben en es fons» (ARMJR, XIX, pàg. 79).

Paralela a aquestes funcions pot ésser la de l'illa com a lloc de càstig i deportació. Tot i que sigui per mòbils nocius, com en el cas de «Sa llàmpria meravellosa» on un malvat moro fa que l'esperit de la llàntia envii els seus opositors, casal i persones, a «... aquella muntanya que hi havia dins mar, dotze grosses de llegendes allà deçà on fan niu ses gegues dins es grec» (ARMJR, VIII, pàg. 28), i d'on els alliberarà l'heroi, després de fer el camí amb «l'àliga de Portugal» que el porta després d'aturar-se en penyals de pas com «... un grandió penyal que brollava de dins mar» (ARMJR, VIII, pàg. 61). La deportació o des-terraiment és prou més versemblant en «En Juanet Carnisser» (ARMJR, XXI, pàgs. 5-15), menat a un «illot» perquè els pares de Catalineta no el volen com a futur gendre i d'on serà rescatat. És clar que l'illa pot ésser també lloc de delectació per arribar al qual, a més, es pretén un mitjà plaent i gens convulsiu. És el cas d'«En Juanet fii

de viuda» qui demana a un anell amb poders el següent desig: «—Un castell plantat dins mar amb un caminal per anar-hi peu pla i passetjar-s'hi» (ARMJR, XI, pàg. 14). Vet aquí un testimoni de l'illa com a espai de les màximes satisfaccions per una via ben gratificant.

Sobre aquesta relació que informa del sentit donat a l'illa es pot considerar que, en desplaçar els relats a illes ignotes i fantàstiques, els illencs que basteixen aquestes tradicions semblen no tenir consciència de viure en una illa, almenys amb les connotacions antropològiques que concedeixen a les illes de les seves rondalles. Quan abordem el nivell empíric de la comprensió de la pròpia geografia, es veurà com la tenen d'assumida, essent per toponímia i actuació escenari complet de la seva quotidianitat, la qual cosa no significa que, culturalment, no visquin la mistificació conceptual de l'illa. Queda clar amb la referència a aquelles illes immerses en els mars de la fantasia. També, i com s'aclarirà més endavant, en les petjades del màgic amb què conviuen. Es pot observar, a més, en una altra codificació per la qual ens trobem davant un comportament, per dir-ho d'alguna manera, ben *continental* per part dels habitants de les illes més grans: on els radis del continent desplacen a illes fantàstiques o a illes reals fantasiejades les seves dèries, els illencs fan el mateix amb illes idènticament inventades o amb illes menors, illots i penyals de les seves rondalles on projecten el que no cap a la seva illa.

En la ja revisada «Na Filet d'Or» hem tingut un exemple en el qual s'ha navegat des de Mallorca cap a un illot a mitja hora de la costa, espai idoni per a la redignificació de Catalineta. Joc idèntic és el d'«Eis fii des pescador» on el noi ofert per son pare a un peix que l'havia salvat serà emportat pel peix, «... perduda Mallorca de vista, i ells per endins i per endins», fins que «Des cap d'un parei d'hores destriaren uns penyals dins sa calitja de s'entrellum; i es peixot cap dret a ells» (ARMJR, II, pàg. 67). Des d'allí, passats uns anys, el portarà a veure els pares, divisant la costa de Mallorca, fins a retornar a «... es penyals de sa muntanyota» (ARMJR, II, pàg. 71). D'aquí, després de l'aventura amb un gegant i havent de superar diferents proves, allibera una noia d'un castell i regressarà a Mallorca. De Mallorca i en una nau ve també Catalineta per ésser reina quan les envejoses companyes de viatge la tiren al mar en «La mare baleneta» (ARMJR,

III, pàgs. 98-148). Un bon cetaci la salva i la porta per platges i illes, fins a retrobar el rei i punir les enemigues. I també prop de Mallorca se situa l'acció en el cas d'«Es pastó d'es pou de ses basses». El seu protagonista, corrent sobre una filera d'esculls «... no s'aturà fins a n'es derré de tots molt enfora» (RDM, pàgs. 241-242) i allí aconseguix salvar-se del moros que el perseguïen.

En aquests casos els indrets de destí queden vora l'illa coneguda, però no són ni topogràficament situats ni toponímicament denominats. És prou comú, no obstant això, l'exercici paral·lel amb referents nominalitzats i, per tant, reconeixedors, que donen pas a una mitologia popular més propera. Serveixi com a exemple la rondalla eivissenca «Es sac d'En Labranya», en la qual l'heroïna allibera pare, germà i altres retinguts per un gegant en un castell que ella volta i on guaita, un cop arribada a l'illa Murada. La ubicació i descripció és el que ens interessa —«Just a s'enfront [de la punta de sa Creu i es cap Bernat], a poc tret d'en terra i en mig de la mar hi havia s'illa Murada, amb un gros castell» (RCE, pàg.115)— per marcar el punt de reconeixement i, a la fi, les dades que permeten connectar el receptor amb la llegenda —«D'es pont d'es tres tions, avui, no en queda rastre ni recordança. Però a s'illa Murada encara hi ha uns bocins de paret, molt veis, que no manca qui diu o pensa que molt bé podrien ser d'es castell d'es gegant» (RCE, pàg. 130).

Casos comparables són els següents: «Es gegant d'es Vedrà» (RE, pàgs. 42-52) hi situa el cau del gegant que guarda l'element necessitat per a guarir el pare dels nois que hi arriben. A «S'allot de bordo» (BFF, pàgs. 95-101) —on a més s'esmenten es Freus, es Vedrà i altres accidents marítims— a l'illot Tagomago l'allot troba el «vei marí» que, portat al rei, resol el problema que endega el relat.

Resta per plantejar en aquest punt un aspecte que penso que ens informa del nivell antropològic de significació de l'illa que, a més, ens parla del seu manteniment en les estructures del nivell empíric. Diferents eixos illencs d'atracció de l'illa en el moment de la seva possessió i conquesta —cims, coves, barrancs, comellars, fonts, pous...—, una vegada presos, fins i tot incorporats al codi annexionador mitjançant la toponímia imposada, mantenen, no obstant això, la seva aura màgica i esdevenen avinents llocs de defensa, de pas o d'abasti-

ment, però també caus d'esperits, tresors, etc. Trobem bastants exemples significatius en aquest sentit en els blocs de l'aplec rondallístic de Mn. A. Alcover que porten per títols genèrics «El rei en Jaume dins la vida del poble mallorquí» i «Bruixes, bruixots i fullets» (ARMJR, V, pàgs. 124-141, 162-206), i «Encantaments, tresors, gegants, negrets i por» i «Llegendes i supersticions» (ARMJR, XXIV, pàgs. 5-50, 62-89). Semblants són les sèries de relats que es poden ordenar en l'aplec de l'Arxiduc Ll. Salvador (RDM, pàgs. 95-104, 153-159, 205-228).

En el primer bloc esmentat d'Alcover podem copsar, a més, un triple testimoni dels tipus d'actuació davant l'espai màgic on s'ha desembarcat: *respecte* o *impossibilitat* —en «Ses Muntanyes des Tresor» (ARMJR, V, pàgs. 136-137), el tresor del moros d'Artà, amagat en veure arribar al Conqueridor, segueix inescrutable, malgrat intents com el narrat en «De com anà [en Tià de sa Real] amb dos més a treure es tresor d'Artà» (ARMJR, V, pàgs. 68-72)—, *destitució* —en «Es puix de ses bruixes i el Rei en Jaume» (ARMJR, V, pàgs. 127-129), rei i capellans expulsen les fetilleres del seu territori—, i *possessió* —en «Sa pedra sagrada» (ARMJR, V, pàg. 136) es commemora l'ara de la primera missa del rei a Mallorca, al Coll de sa Bataia, Andratx.

A desgrat d'aquesta conquesta que s'ha d'entendre com a gradual absorció i naturalització empírica del lloc d'instal·lació, el terra de les illes així posseït quedarà sembrat de rastres del seu estadi previ en la ment dels seus repobladors i en la tradició que inauguren. Amb tota seguretat perquè, en el moment del desplaçament d'uns i de l'origen de l'altra, els marges entre irreal i real atenen a altres coordenades. Entre les rondalles alguereses consultades trobem relats sobre tresors, fades i èls conseqüents ritus per accedir a puigs com Montistiró, Montristit, Montfort, Montfestiri (RA, pàgs. 67, 93-94, 95-96, 109), sobre l'estany de Bàratxe, seu d'una figura femenina de pedra per raons que remeten a una cristianització d'una possible llegenda anterior (RA, pàgs. 103-104), o sobre una casa abandonada amb un tresor (HA, pàgs. 47-48). Entre les rondalles formenteres, «Tresor de sa Cova d'es Fum» (RF, pàg. 57) parla del tresor amagat en unes penyes i de les lluites entre moros i noruecs —referents ancestrals— per aconseguir-lo. Entre les rondalles menorquines «Es set bandolers»

(RDMC, II, pàgs. 26-32) remet al tresor de la cova del bosc gros de Binidunis. En resum, eixos d'atracció quan s'arriba a les illes, tal vegada materialitzats en ubicar-hi tresors, però també cau del pur fantàstic com ara pous i fontanals d'on emanen les «dones d'aigo», penyals com aquell on viu la bruixa amb el seu «animal de foc» en la tradició eivissenca (RE, pàgs. 113-114), o coves com aquella en què «es granotet» porta l'heroi per cobrir totes les seves necessitats i desitjos en la rondalla mallorquina (ARMJR, XIII, pàgs. 38-45); o potser del medicinal com en «Es puig de Santa Cirga» (ARMJR, XXIII, pàgs. 88-91), conegut pels manacorins com de So'n Galiana, on creixen herbes que retornen la vista.

2.2. *Illes amb oliveres, pins, moros i pirates*

A hores d'ara, potser resulta una fotesa constatar aquest nivell empíric, perquè, de no existir, no tindriem els nadius que han formulat narrativament l'antropològic. L'illa com a espai geogràficament delimitat, visualment contemplat i costumistament viscut, és un complex humà. Les nostres illes tenen, en el seu folklore, una completa enciclopèdia que permet sistemàtiques ordenacions considerant per exemple els topònims, com ara l'apartat III de les *Cançonetes mallorquines* de M. Aguiló o la corresponent secció en el volum III del *Cançoner popular de Mallorca* de R. Ginard Bauçà. I pel que fa a les rondalles, cal tenir en compte tots els detallats referents espacials mallorquins, menorquins, eivissencs, formenters i algueresos que hi apareixen, per a indicar l'origen d'un personatge, atribuir un costum o, senzillament, situar una acció. Revisarem tan sols a títol de mostra alguns exemples que parlen de la contemplació de l'illa.

Aquest exercici visual permet de vegades la reunió de conjunts illencs com en aquestes tonades: «Jo estava pescant un cranc / a un illot de Cabrera / i veia sa Dragonera / aferrada amb so Cap Blanc», «Des Coll de Na Palomera / Na Moreu veurà la mar / i dues terres que hi ha / sa propi i sa Dragonera» (CPM, III, 11, pàg. 3, 163, pàg. 42). En altres ocasions és la visió mental la que possibilita conjunts valoratius: «Mallorca, terra d'olives; / Eivissa, terra de pins, / i el trist

cap de Formentera, / la fossa dels mallorquins» (CM, 398, pàg. 110). Normalment és la navegació la que permet divisar Cabrera, Mallorca, Menorca (per exemple CPM, III, 149, 150, 151, pàg. 170; IV, 17, 18, pàgs. 106-108, 175, 176, pàgs. 478-479, 179, pàgs. 481-482). Aquestes navegacions poden constituir *tours* illencs com en la rondalla «Ses farinetes» (BFF, pàgs. 87-93) on passem per Vedrà, Vedranell, Coniera i ses Bedes, o en el recorregut que es du a terme en «Es d'es pescador» (BFF, pàgs. 61-63) entre Eivissa i Alger. Unes altres illes es deuen a coneixences marineres, fetes amb perícia com ara per passar els Freus, tal i com se'ns conta en la rondalla «Es Jai Covetes» (RDE, pàg. 110).

Una altra manera empírica de parlar de les illes és remetre a la seva experiència històrica. En aquest sentit les nostres illes es veuen retratades fonamentalment a partir de dues experiències de pregona empremta. Viscudes, a més, en cronologies coincidents amb la de l'origen i major pràctica de la creativitat oral. Em refereixo a la convivència entre moros i cristians i a la pirateria soferta a les seves voreres, amb la conseqüent derivació de temes com la redempció de captius. Cançons i rondalles ho tracten extensament. Se'm permetrà no proposar cap llistat de referències. Ni a tall d'exemple.

2.3. *Dels illencs que infuntaren una illa*

Atenent-nos a l'exposat al punt 1.3., i en repassar primerament la possibilitat de crear imatges amb l'illa —per a la qual cosa allà ja s'acudia a tonades balears de l'aplec de J. Amades—, bastin les següents mostres que parlen de l'ansietat: «De cada part, ne ve una ona / i a tu no et veig venir. / Ja m'enviaràs a dir / que et passa devers Girona» (CPM, III, 53, pàg. 164), «Allà on tenc ma quimera, / mai me cans de mirar-hi. / Una barca veig venir / de devers la Dragonera» (CM, I, 405, pàg. 111); o del desconcert: «Enmig de la mar estic, / de cada part me ve una ona. / Adiós o bona nit / se'n va la meva persona» (CPM, III, 55, pàg. 164). Si l'illa abasta tan variats estats, pot ésser mida de totes les coses, d'acord amb qui canta que «Jo som bona marinera / perque conec es vuit vents / enc que s'alcin es rompent / més

alts que sa Dragonera» (CPM, III, 117, pàg. 168). Per aquesta via es pot arribar a conferir sentiments humans a illes, com ara la gelosia del Cap de Cala-Figuera quan veu Dragonera amb Cap-Blanc, el que contempla el cantant de Cabrera estant (CPM, IV, 45, pàg. 85).

Com a espai narratiu queda dit que l'illa és literària en la seva configuració fantàstica, encara que d'una literarietat força condicionada —cau del misteri i escenari de les proves per a l'heroi—. Igualment fantàstica, o fins i tot més, és la ciutat-illa, l'aparició de la qual es recorda en «La ciutat de Paradela» (ARMJR, XXIV, pàg. 86), dins l'esmentat bloc «Llegendes i supersticions» de Mn. A. Alcover. És, però, una invenció que, en la seva màgia o en la seva literarietat, es manté per si mateixa i per a si mateixa: «A Capdepera surt de vegades una boira entre sa Punta de sa Farola i sa de sa Guya, dins sa badia de sa Guya; i diu la gent que allò és una ciutat que s'afona i surt en aquell indret». Una fantasia pura dels qui imaginin illes de l'illa estant, tal vegada perquè se saben voltats d'un cercle inabastable en el qual se senten punt centrípet. Potser aquest és el sentit del relat verbalitzat per uns personatges enmig d'un quadre de costums de Mn. A. Alcover; sentim part d'aquest diàleg:

«—¿I arriba fins a's cap d'allà del món, la mar?

—I qui sap fins a on arriba!

—Jesús, que m'agradaria anar-hi, a sa raia de s'entrellum, i voria lo que hi ha, i com està tot allò!

—Jas, ¿i que te fas comptes que no hi més que anar a sa raia? Ell jo he sentit contar que en esser en aqueixa raia que columbren de terra, llavoneses n'hi ha una altra de molt més enfora.

—Segons veig, és una cosa que no té fi». (MFN, pàgs. 34-35)

I escric, altra vegada i dos anys després, sobre illes, en aquest lloc que fou illa, entre el coll sagrat i la platja. Cullera, estiu de mil nou-cents noranta-set. A la meva mare que m'hi porta, a la mar.

JUAN M. RIBERA LLOPIS
(Universitat Complutense de Madrid)

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, Marià (1982): *Cançonetes mallorquines*, introd., transcripció i notes per Josep MASSOT i MUNTANER (Barcelona: Ed. Barcino), vol. I [cito per CM, núm. de cançó i pàg.]
- ALCOVER, Antoni Maria (1981): *Ses matances i ses festes de Nadal* (Palma de Mallorca: Ed. Moll) [cito per MFN pàg.] (1987): *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi d'es Recó* (Palma de Mallorca: Ed. Moll), XXIV vols. [cito per ARMJR, n.º de vol. i de pàg.] [m'he vist obligat a emprar volums de diverses edicions]
- AMADES, Joan (1982): *Folklore de Catalunya. Rondallística* (Barcelona: Ed. Selecta) [cito per R, núm. de rondalla i pàg.] (1982): *Folklore de Catalunya. Cançoner* (Barcelona: Ed. Selecta) [cito per C, núm. de cançó i pàg.]
- BOSCH i RODOREDÀ, Andreu, SANNA, M. Antonieta Susanna (1996): *Històries de l'Alguer, entre la marina i la campanya* (Barcelona: Rafael Dalmau Ed.) [cito per HA i pàg.]
- CASTELLÓ GUASCH, Joan, (1961): *Rondaies i contes d'Eivissa* (Palma de Mallorca: Impremta Alfa) [cito per RCE i pàg.] (1993): *Barruquets, fameliars i follets*, pròleg de F. CERER i COSTA (Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs) [cito per BIF i pàg.] (1994): *Rondaies de Formentera* (Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs) [cito per RF i pàg.] (1995): *Rondaies Eivissenques* (Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs) [cito per RE i pàg.] (1996): *Rondaies d'Livissa* (Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs) [cito per RDE i pàg.]
- FERRER GINARD, Andreu (1979): *Rondaies de Menorca*, pròleg de F. de B. Moll (Menorca: Ed. Nura), II vols. [cito per RDMC, núm. de vol. i pàg.]
- GINARD BAUÇÀ, Rafael, (1975-1981): *Cançoner popular de Mallorca*, estudi preliminar i introduccions de F. de B. Moll (Palma de Mallorca: Ed. Moll), IV vols. [cito per CPM, núm. de vol., núm. de cançó i pàg.]
- LLUÍS SALVADOR, Arxiduc (1982): *Rondalles de Mallorca*, facsímil de l'ed. cat. de Würzburg, 1895, pròleg de V. JASSO GARAU, nota bibliogràfica de J. BOVER, introd. de l'Arxiduc de les eds. alemanyes de Würzburg, 1895 i 1896, trad. de M. Grimalt (Palma de Mallorca: José J. de Oiañeta, Ed.) [cito per RDM i pàg.]
- MILÀ i FONTANALS, Manuel (1980): *Romancer català* (Barcelona: Eds. 62 - La Caixa) [cito per RC i pàg.]
- SCANU, Pasqual (1985): *Rondalles alguereses*, presentació de P. CATALÀ i ROCA (Barcelona: Rafael Dalmau, Ed.) [cito per RA i pàg.]
- SERRA i BOLDÚ, Valeri (1984): *Rondalles meravelloses* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat) [cito per RM i pàg.] (1984-1987): *Rondalles populars*

(Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat), IV vols. [cito per RP, núm. de vol. i pàg.] (1985): *Aplec de rondalles* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat) [cito per AR i pàg.]

VALOR, Enric (1975-1976): *Rondalles de tema meravellós. Rondalles de tema costumista. Rondalles d'animals personificats*, en *Obra literària completa*, pròleg de M. SANCHIS GUARNER estudis de R. LI. NINYOLES i N. OLIAG, i prefaci de l'autor (València: Ed. Gorg), II vols. [en tractar-se de rondalles valencianes cito per RV, núm. de vol. i pàg.]

